

As objects remain off of the gallery floor, so too do their unique stories that help reveal the ambiguous and exigent nature of scientific practice. In this regard, the incorporation of artifacts could tell a more compelling narrative about the daily realities of nanoscale science and engineering. Questions also remain as to how this standardized approach will affect public understandings of nanoscale research. To what extent will *Nano* serve as the canon by which American audiences comprehend this emerging field? How will its prevalence affect future exhibitions on nanoscale science and technology? And in what ways will this initiative shape collaboration across the informal science education community at large?

In spite of these challenges, *Nano* leaves a considerable impression. According to one NISE Net study, visitors spent an average of seven minutes in the gallery space, an impressive number for an exhibit of such a modest size.³ The challenge, of course, is to consider how to make compelling, interactive exhibits about emerging technoscientific fields with the history left in. The solution could be as simple

³ Paul MARTIN, "Roundtable – Engaging the Public in Nanotechnology: Strategies, Approaches, and Resources." Presentation delivered at the *Third Annual Conference of the Society for the Study of Nanoscience and Emerging Technologies*, 8 November 2011.

as more humanities researchers joining NISE Net. The Network has successfully demonstrated collaboration across disciplines; perhaps it is time for more scholars outside of the science center community to take notice of the groundbreaking work they are doing.

///// recenze //////////////////////////////////////

O čem by měl komiks mlčet: *Logikomiks* a snaha o popularizaci moderní matematické logiky

Apostolos DOXIADIS – Christos H. PAPANIMITRIOU – Alecos PAPANIMITRIOS – Annie Di DONNA, *Logikomiks: Hledání absolutní pravdy*. Praha: Dokořán 2012, 336 s. Z anglického originálu *Logicomix: An Epic Search for Truth* (New York: Bloomsbury 2009) přeložil Jaroslav Peregrin.

Pavel Kořínek

Úspěch, který grafický román *Logikomiks* sklízí prakticky nepřetržitě od svého prvního řeckého vydání roku 2008, se neomezuje pouze na oblast komiksově kritiky: snad ještě častěji než tuto oborovou obec, u níž bychom snad poněkud fanouškovské nadšení mohli předvídat, uchvacuje více než 300 stran čítající matematicko-biografický příběh o „hledání absolutní pravdy“

novináře a recenzenty všeobecných tiskovin, deníků či kulturně-sociálních magazínů, o čemž ostatně svědčí i blahověčivé citace z *Guardianu* či *New York Times*, jež doprovázejí zadní stranu obálky českého vydání. *Logikomiks* totiž na první pohled ideálně potvrzuje aktuální argumentační mantru o žánrové neomezenosti komiksu, o jeho soudobé renesanci či o jeho bezpodmínečné vhodnosti pro předávání ne-fikčních (resp. alespoň částečně faktuálních) obsahů. Škoda jen, že hned při pohledu druhém zaznameneáme mnohé nesrovnalosti, jež někdy vyplývají z konkrétních dílčích nedostatků posuzovaného řeckého komiksu, jindy však v sobě skrývají i výchozí neuváženost a dlouhodobou neudržitelnost celé této komiksové-apologetické konstrukce.

Převážně řecký autorský tým, sestávající ze scenáristického dua Apostolos Doxiadis a Christos Papadimitriou a manželské dvojice výtvarníků Alecos Papadatos a Annie di Donny si pro svůj první rozsáhlý komiksový projekt vytyčil téma nesporně ambiciózní: prostřednictvím líčení osudů Bertranda Russella a několika jeho současníků, žáků či následníků totiž chtěli vyprávět o proměnách moderní matematické logiky a o snahách o nalezení základů „královny věd“. Britského logika, nositele Nobelovy ceny za literaturu a mírového aktivistu Russella tak

sledují od jeho formativního dětství a časů matematicko-logického zrání, nejvíce pozornosti ale věnují konstituování Russellova paradoxu či pracím na *Principia Mathematica*, relativně detailně je pak líčen i Russellův vztah k Wittgensteinovi. Celým komiksem navíc prolíná dvojí vypravěčské rámování: veškeré líčení matematikových osudů je tak v jakési faux-autobiografické konstrukci připisováno Russellovi samotnému, který zde svůj životní příběh vypráví v aule jedné americké univerzity při přednášce, jejíž posluchačstvo onoho zářijového dne roku 1939 tvoří kromě zaujatých hostů i početná a hlasitá skupina protiválečných aktivistů. V dalším, metatextovém vypravěčském plánu pak do dění komiksu přímo vstupují i jeho tvůrci, kteří prostřednictvím četných výkladově-workshopových exkurzů a digresí doufají rozšířit naše chápání zobrazovaného a přesměrovávají čtenářovu pozornost k možným důsledkům předváděného. Provokativně řečeno, dořikávají jí to, o čem se (minimálně jim) nedaří komiksem mluvit.

Autorský tým *Logikomiksu* jako kdyby nebyl příliš důsledně seznámen s formálními prostředky zvoleného média a jejich adekvátním využíváním, respektive povětšinou selhává ve snaze konstruovat přesvědčivý a invenční komiksový projev. Rutinně zvládnutý komiksový jazyk zde jen výjimečně překvapí

nějakou mediálně specifickou aktualizací, po většinu času jen otrocky, jakkoli řemeslně obstojně servíruje komiksové panely, v nichž střídá celky s polocelky a detaily a aby se neřeklo, občas i záběrem, tedy „umístěním kamery“, zahýbá. Využití takové v podstatě jen povrchní, s dobovým „trendy“ vnímání média konformní podoby komiksu totiž neodvratně vede k úvahám, nezprostředkovává-li komiksový *Logikomiks* svým vyvedením vlastně jen neopodstatněnou a co hůř, dílem samým neospravedlněnou manýru. Text, který se sice pokouší vyprávět o velkém dobrodružství logiky a který (implicitně) chce přesvědčit své čtenáře o využitelnosti komiksu pro vědecko-popularizační činnost, ale který svými nedostatky těmto záměrům vlastně poskytuje ponejvíce medvědí službu.

„Nám jde především o lidi! Jejich myšlenky nás zajímají jenom do té míry, do jaké vyvěrají z jejich vášní,“ prohlašuje v úvodu komiksu metatextová figura scenáristy Apostolose Doxiadise, a ačkoli později dochází tento výrok výraznějších korekcí, biografické zacílení zůstává *Logikomiksu* určující takřka až do poslední strany. Volba žánru je to jistě snadno pochopitelná: nejenže je tento v rámci popularizační literatury dobře ozkoušen, ale jak ukazují četná díla posledních cca třiceti let (připomeňme alespoň v češtině dostupné práce Emmanuela Gui-

berta či Spiegelmanova *Mause*), komiksovému médiu tento žánrový tvar rovněž výtečně svědčí. Škoda jen, že autorům zde již nedochází, že biografické líčení samo o sobě ještě hodnotou není, na důrazu a působivosti získává až zručně vytepanou kombinací zajímavých životních osudů protagonisty a adekvátního komiksového zpracování. Russellův život, minimálně jak jej řečí tvůrci vyprávějí, ale popravdě mnoho dramatických oblouků neskýtá, a snaha zakrýt tuto skutečnost až neuměřeně překombinovaným syžetem (kromě již zmiňovaného dvojího rámování tak do textu postupně proniká i Aischylova Oresteia, jejímuž amatérskému nastudování je pak věnován epilog knihy) vyznívá vlastně až směšně.

Své ústrojně místo ale antická tragédie v kontextu *Logikomiksu* přeci jenom nalezne, jakkoli to takto komiksoví tvůrci jistě nezamýšleli: výsledky jejich náročné práce totiž v mnohém připomenou ono ochotnické představení: bezesporu zapálení tvůrci zde napínají veškeré síly k realizaci performance – komiksového díla, jež však přes ohromnou snahu vyznívá velmi rozpačitě. Chtěli by komiksem vyprávět o velkém dobrodružství matematiky, protože ale zvolené formě niterně nerozumějí, vycházejí jejich snahy naprázdno. *Logikomiks* se tváří jako velmi komplexní dílo, které slibuje být (opět zacitujme z obálkových

materiálů, tentokrát z anotace na přední chlopni) „nejenom historickým románem, ale i srozumitelným úvodem do důležitých myšlenek matematiky a moderní filozofie“. Logické problémy a paradoxy, stejně jako příběhy jejich nalézání a překonávání jsou ale v knize ponejvíce zmiňovány, distančně konstatovány, nikoli tematizovány a žity, protože se autorům nepodařilo do jejich znázornění včlenit jakoukoli dynamiku. Logika a její proměny tak přes veškerou snahu autorských ochotníků setrvává pevně v pozici jakéhosi ústředního muzejního exponátu: exotického či spíše vyhynulého zvířete, jehož popiska (komiksově zpracování) nám sice nabízí pojmenování i taxonomické zařazení, tedy povrchní popsání *vnějškové*, ale nijak se intenzitou ani na dohled nepřibližuje úzasi, který by vyvolal živý tygr či – třeba zručnou animací, vyprávěním, komiksem – oživený mamut. Předvedený matematický problém. Komiksově znázorněný a řešený axiom či paradox. To vše *Logikomiksu* schází, protože se mu nedaří výrazněji odlišit ani od nevýrazného průměru „spotřebního“ komiksu, ani od tradičních standardů popularizace vědy. Fanouškům matematické logiky či dějin vědy tak možná *Logikomiks* poskytne přívětivý text k ukrácení volné chvíle, schopností zaujmout či k detailnějšímu bádání podnítit nezaujaté laiky ale pohříchu nedisponuje.

Vlastně může být něco špatně i na samotné té premise: komiks prý dokáže cokoli, komiks se hodí pro popularizaci vědy, komiks je ideálním prostředkem pro vyprávění příběhů o cestě za poznáním. McCloudova kniha *Jak rozumět komiksu*, ve které její autor skutečně strhujícím způsobem využil komiksově formy ke konstituování teorie komiksu, by nás ale neměla zaslepit: ostatně není vlastně logické, že pro vytváření teorie čehokoli může být exemplární využití tohoto analyzovaného objektu (komiksu) přínosné a intuitivní? Komiks totiž dost možná není vhodným médiem pro reprezentaci matematických a logických pouček: ne proto, že by byl jakkoli nedostatečný, ne proto, že by zvládal jen jednodušší a méně ideově nasycené obsahy, ale jednoduše proto, že matematika, logika či věda jako taková, její diskurs a soudobý tvar, jsou již příliš determinovány prostředky jazyka: ať již toho formálního, přirozeného, nebo úžeji, ve stylistickém slova smyslu odborného; rozhodně však nikoli vizuálního. Popularizace vědy jistě ve svých postupech tuto vyjadřovací příslušnost mnohdy překonává, daří se jí to ale obvykle pouze a jen tehdy, dokáže-li životu odtažitě poučky vědních oborů zpestřovat, ilustrovat a akcentovat strhujícími příběhy. S příběhem, s tím si komiks umí poradit na výbornou, kde ale tento chybí, samotná forma – a takto

otrocky neinvenční ještě o to méně – dílo nezachrání.

Může se to jevit jako přílišné hnidopišství, ale možná nejkratší a přitom nejlepší formulaci mnoha problémů celého *Logikomixsu* můžeme nalézt v drobném překlepu na straně 326, tedy v textovém poznámkovém bloku vysvětlivek, konkrétně v hesle *Tractatus logico-philosophicus*. Péčí tiskařského šotka zde formulace sedmého výroku Wittgensteinova spisu zní (zvýraznění PK): „o čem nelze mluvit, o tom JDE třeba mlčet.“ Z původní nutnosti se tak stává potencialita, navíc poněkud zlhostejňovaná. *Jde třeba mlčet* přeci předjímá i relevantní alternativní: jde třeba tančit, zpívat, vyprávět komiksem. S Wittgensteinem, matematickou logikou či popularizací vědy už ale realizace takové akcidentální potenciality věru mnoho společného nemá.

////// recenze //////////////////////////////////

Latourovo *scio ergo sumus*

Bruno LATOUR, *Cogitamus. Six lettres sur les humanités scientifiques*. Paris: La Découverte 2010, 247 s.

Jan Maršálek

Nedocházet na přednášky se někdy vyplácí. Věčně chybějící německé

studentce shrnul Bruno Latour v šesti dopisech vše, o co v jeho semináři přišla. Sahrát roli fiktivní studentky (fiktivní, neboť v hodinách nikdy neviděné, ale především proto, že jde od Latoura o stylizaci, připomínající mimochodem podobně protivně stylizovaný Tigridův *Průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*) musela zrovna Němka snad kvůli rovnováze, totiž jako protiváha francouzskému autorovi v situaci, kdy byla kniha *Cogitamus. Šest dopisů o sociovědách* chystána pro takřka současné německé a francouzské vydání.¹ Otcovská dikce pana profesora (z jině by nebyly dopisy) hrozila však takovou rovnováhu hned zase narušit, a tak musela být studentka právě tolik inteligentní a epistolárně aktivní, nakolik nezodpovědně přistupovala ke svému studiu. Raději ale pryč od toho. Máme tu zkrátka další² knihu Bruno Latoura, ve které je to tak zařízeno, že do sebe latourovské začátečníky vtahuje (dialogem se čtenářem, který se stává německou studentkou), aniž by se sama nechala strhnout jejich nevědomostí.

Od Latoura je to další pokus (tím prvním byla práce *Science in*

¹ Německy vyšla kniha v r. 2011 pod zkráceným názvem: Bruno LATOUR, *Cogitamus*. Berlin: Suhrkamp Verlag 2011.

² Nedávnou, nikoli však poslední. Nejnovějším Latourovým titulem je: *Enquête sur les modes d'existence. Une anthropologie des modernes*. Paris: La Découverte 2012.